Met liefde gemaakt

vo **Marie-Thérèse van de Kamp**

In Kunstzone 10-2009 heb ik tien criteria beschreven waaraan een goede productieve opdracht zou moeten voldoen. Dat was de theoretische beschrijving, maar nu een concreet voorbeeld van een productieve opdracht waarbij ik gewerkt heb met deze criteria als uitgangspunt. De opdracht ontstond uit een succesvol project *Dichter bij de Dichter* dat al jaren op het werd uitgevoerd. De gedichtenposters van Plint, vormden daarvoor een inspiratiebron. Leerlingen maakten bij het vak Nederlands gedichten over het thema Liefde en bij de kunstvakken maakten zij vanuit deze gedichten een compositie (muziek) of een poster (beeldend).

Toch leek het mogelijk om aan deze opdracht nog weer een nieuwe wending te geven, en daarbij vormden onderstaande tien criteria dus het uitgangspunt, evenals het designboek *Forms with a Smile* en de Hema-reclame van afgelopen jaar: *Met Liefde gemaakt*. Maar ook de uitkomsten van een uitgebreide leerlingenenquête maakten deel uit van de nieuwe aanpak, waarbij de opdracht voor het maken van een poster uitgebreid werd naar het maken van een designobject, over het thema *Liefde*. Ook werd dit keer gestart vanuit het beeldende proces, en daarna werd het gedicht bij Nederlands gemaakt en dit gedicht werd vervolgens weer in het beeldende ontwerp verwerkt.

Tien criteria voor een goede productieve opdracht:
1. Heeft duidelijk omschreven doelstellingen.
2. Hanteert voor kunstvakken relevante uitgangspunten.
3. Hanteert betekenisvolle, relevante opdrachten voor leerlingen.
4. Brengt leerlingen zowel kennis als inzicht over kunst bij.
5. Sluit aan bij de actuele ontwikkelingen in de kunst.
6. Neemt als referentiekader de professionele kunst (uit heden en verleden).
7. Doet recht aan de complexiteit van kunst/geeft geen aanleiding tot het laten ontstaan van misconcepties bij leerlingen.
8. Reikt de leerling concrete evaluatiecriteria voor product en proces aan.
9. Biedt leerlingen de mogelijkheid zelf te kunnen constateren dat/wat zij geleerd hebben.
10. Leidt tot werk en een werkproces dat ook volgens de leerling zelf gepresenteerd kan worden aan anderen.

Hierbij de beschrijving van hoe deze opdracht uitgewerkt is in schooljaar 2008-2009. Allereerst hebben leerlingen uit klas 3 een uitgebreide enquête ingevuld, waarin zij aangaven wat zij in klas 1 en 2 volgens hen geleerd hadden en wat zij daarin nog niet geleerd hadden, maar wel graag wilden leren. Daarbij kregen zij allerlei voorbeelden van wat je bij/over kunst zou kunnen leren. Opvallend was hoe aandachtig en serieus zij deze vragenlijsten invulden, en hoe goed zij konden aangeven wat ze graag wilden leren. Uit de uitkomsten van deze enquête bleek onder meer dat zij heel graag grotere opdrachten wilden maken (langere tijd aan één opdracht werken met een thema, met veel ruimte voor een eigen inbreng), met meer keuzemogelijkheden om bijvoorbeeld ook met fotografie, film, de computer of mode te mogen werken, en met meer informatie over hoe je over kunst kunt leren en wat je aan een kunstvak hebt. Het voorstellingsvermogen ontwikkelen, creatief leren denken, waren eveneens aandachtspunten volgens de leerlingen. Ik had hen aangegeven dat het thema van de opdracht Liefde zou zijn, maar dat de uitkomsten van de enquête de leidraad zouden gaan vormen voor de nieuwe opdrachtomschrijving. *(Criterium 3: Hanteert betekenisvolle, relevante opdrachten voor leerlingen)*

De eerste les na de enquête ben ik begonnen met een PowerPoint-presentatie, waarin ik heb uitgelegd hoe een creatief proces in fasen is opgebouwd. Ik heb hen uitgelegd dat er verschillende manieren van denken zijn: convergent denken en divergent denken. En dat er binnen creatieve processen ook twee verschillende manieren van denken zijn: *problem finding* (waarin je heel goed divergent moet kunnen denken) en *problem solving* (waarbij je vanuit het divergente denken naar het convergente denken over moet kunnen schakelen en je heel goed moet begrijpen waarop je moet selecteren en evalueren). *(Criterium 2: Hanteert voor kunstvakken relevante uitgangspunten)*
We hebben meteen een aantal oefeningen gedaan in divergent denken. De spaghettitest (bedenk in vijf minuten zoveel mogelijk originele mogelijkheden wat je met spaghetti kunt doen, gekookt en ongekookt) viel erg in de smaak: het was ongelofelijk hoeveel verschillende en originele toepassingen leerlingen konden bedenken. Daarna wisselden zij in duo's uit aan elkaar (daarbij zag je een hele klas vol met glimlachende gezichten) en werden de meest originele toepassingen klassikaal nog eens genoemd. Daarmee werd officieel vastgesteld dat leerlingen goed divergent konden denken! Ze verbaasden zich er zelf over. En dus kwam opdracht twee: Noem zoveel mogelijk originele mogelijkheden met betrekking tot het thema *Liefde*. Dat leidde tot veel gelach, maar tot ook veel

Dancing shoes for Father and Daughter
Omslag boek Forms with a smile

Leerlingenwerk klas 3 expositie Met Liefde gemaakt
Foto: Marie-Thérèse van de Kamp

gezichten met vraagtekens, want liefde was volgens hen toch iets heel anders dan spaghetti. Uiteindelijk durfden leerlingen toch te gaan associëren, en daarbij kwamen al heel originele voorbeelden.

Vervolgens heb ik een PowerPoint-presentatie laten zien, waarin ik veel voorbeelden gebruikt heb uit hedendaagse vormgeving. Het fantastische boek *Forms with a Smile* met daarin *Dancing Shoes for Father and Daughter*[1] en de *Plaid buddy*[2] (beiden vielen erg in de smaak bij leerlingen), maar ook heb ik beelden uit de kunstgeschiedenis getoond, waarin het thema liefde verbeeld is, zoals van Rodin en Brancusi. *(Criterium 4: Brengt leerlingen zowel kennis als inzicht over kunst bij)*
In deze PowerPoint kwam ook tot uitdrukking dat het thema Liefde heel ruim geïnterpreteerd kan worden, en dat ook de liefde voor een huisdier een inspiratiebron zou kunnen vormen. Daarna hebben we gekeken naar hedendaagse vormgeving. Van de Bourroulecs tot Philippe Starck; van Ross Lovegrove tot Ingo Maurer; van Marcel Wanders tot Karim Rashid; van Jonathan Ive tot Droog Design; van videoclips van Mark Romanek tot fotografie van Erwin Olaf. *(Criterium 5: Sluit aan bij de actuele ontwikkelingen in de kunst* (in dit geval design) en *Criterium 6: Neemt als referentiekader de professionele kunst (uit heden en verleden))*

Voor leerlingen heb ik een opdrachtomschrijving op papier uitgewerkt, waarbij ik de doelstellingen van de opdracht heb uitgelegd en de evaluatiecriteria zo duidelijk mogelijk omschreven heb.[3] De doelstellingen waren eveneens gerelateerd aan de eindtermen/kerndoelen. *(Criterium 1: Heeft duidelijk omschreven doelstellingen en 8: Reikt de leerling concrete evaluatiecriteria voor product en proces aan)*

Leerlingen konden in deze opdracht kiezen voor een eigen medium, hetgeen betekende dat leerlingen beelden hebben gemaakt met de computer, in klei, met gips, in kleding, met hout, met fotografie, in animatiefilm, enzovoorts. Het was heel duidelijk te merken dat leerlingen hierdoor enorm gemotiveerd raakten: zij konden nu echt iets kiezen waarin zij zich zelf graag verder wilden bekwamen. Als een van de doelstellingen gaf ik aan dat het goed was als leerlingen trots zouden zijn op hun eindwerk. *(Criterium 3: Hanteert betekenisvolle, relevante opdrachten voor leerlingen)*

Nadat zij zelf eerst geassocieerd hadden, we daarna gezamenlijk gekeken hadden naar voorbeelden uit de kunst/design, kregen leerlingen de opdracht om maar liefst tien verschillende ontwerpplannen te maken. Zij kregen daarbij uitleg hoe je tot goede ontwerpen kunt komen, zoals hoe je goed en op een efficiënte manier ontwerpschetsen kunt maken; op welke manieren je vanuit een idee in je hoofd tot een visualisatie op papier kunt komen; hoe het inzicht in problemfinding (waarom associëren en experimenteren belangrijk is in een creatief proces) kan helpen om verder te blijven zoeken na idee nummer 1; hoe je uit twee ontwerpen een derde (vaak origineler) ontwerp kunt samenstellen; enzovoorts. Nadat leerlingen de tien ontwerpschetsen gemaakt hadden, werden zij in groepjes verdeeld en gaven zij aan de hand van een protocol feedback op elkaars ontwerpen en ontwerpproces. Het doel van deze uitwisseling was tweeledig: zo leerden zij evalueren wat belangrijk was aan een ontwerp en ontwerpproces, en dat gaf inzicht in het eigen ontwerp en ontwerpproces. *(Criterium 9: Biedt leerlingen de mogelijkheid zelf te kunnen constateren dat/wat zij geleerd hebben)*

We zijn in deze periode ook met leerlingen van klas 3 naar het *Textielmuseum* geweest, waar een tentoonstelling was

---

[1] www.com-pa-ny.com/shop/salakauppa/tanssipage.html.

[2] www.lateteaucube,com/tachome/objets?Id=5&size=&color=

[3] Op www.kunstcontext.com zijn de opdrachtomschrijving en beoordelingscriteria te vinden.

Leerlingenwerk klas 3: Ignaz Kevenaar
Afbeelding door Ignaz Kevenaar gemaakt met Adobe Photoshop

Leerlingenwerk klas 3: Sharitha van der Gouw
Foto: Marie-Thérèse van de Kamp

over ontwerpers. Daarbij waren de eindproducten te zien, maar was ook het hele ontwerpproces geëxposeerd. In de ontwerpprocessen kon je verschillende strategieën zien: ontwerpers die meer gericht waren op problemsolving (doelgericht en efficiënt ontwerpen, gericht op de vraag van de opdrachtgever) en ontwerpers die meer gericht waren op problemfinding (via een experimentele benadering komen tot reeksen van oplossingen)[4]. Leerlingen kregen de opdracht om in duo's te analyseren welke kunstenaars op welke manier werkten, en dat toe te lichten. Zij kregen eveneens de opdracht om te kijken wat zij van deze ontwerpers voor hun eigen ontwerpproces konden leren. Deze opdrachten waren bijzonder complex, maar werden door de leerlingen verbazingwekkend goed uitgevoerd. In een tussentijdse beoordeling kregen leerlingen de opdracht om het eigen werk volgens de beoordelingscriteria voor proces en product zelf te beoordelen. Als docent heb ik op deze beoordeling mijn visie gegeven en deze in het logboek van elke leerling geschreven.
In de periode daarna zijn leerlingen het werk verder gaan uitvoeren.

Opvallend was hoe gemotiveerd en consciëntieus zij aan het werk gingen en hoe zelfstandig zij werkten. Ik gaf als docent uitleg aan de leerling die als eerste een nieuwe techniek ging uitvoeren, deze leerling legde de techniek dan weer aan andere leerlingen uit.[5] In deze periode kwam een oud-leerling Charlotte Vromans, inmiddels tweedejaars studente aan de Academie voor Beeldende Vorming van Fontys, voor een stage. Dat was heel erg leuk, want zo konden leerlingen die interesse hadden voor een vervolgopleiding in de kunsten veel te weten komen over de ABV van Fontys. Charlotte hielp leerlingen met specifieke technieken, zoals het maken van gipsmodellen. Nadat de ontwerpen uitgewerkt waren, werden bij Nederlands de gedichten gemaakt en ontstond het volgende probleem: hoe verwerk je je eigen ontwerp in een gedicht? En hoe verwerk je vervolgens die tekst van het gedicht weer in je eindontwerp. Dit complexe probleem leidde tot verrassende oplossingen: leerlingen die met plakletters op gips werkten; leerlingen die met een combinatie van fotografie (van het eigen eindwerk) en de computer (vormgeving) werkten; leerlingen die met slagletters in blik gingen werken; leerlingen die de tekst op hun kleding maakten door transfersheets, enzovoorts. Er werd zichtbaar met liefde gewerkt aan deze opdracht. *(Criterium 7: Doet recht aan de complexiteit van kunst/geeft geen aanleiding tot het laten ontstaan van misconcepties bij leerlingen)*

4 *Sawyer, R.K. (2006). Explaining Creativity.*

5 *Addison, N., Burgess, L. (2007). Learning to Teach Art and Design in Secondary School. Table 3.1.1 The didactic/heuristic continuum. p. 23,24.*

Leerlingenwerk klas 3: Rens de Grauw
Foto: Marie-Thérèse van de Kamp

Toen de ontwerpen helemaal af waren kon de expositie *Met Liefde gemaakt* in de hal van de school ingericht worden. Een leerling vertelde: '*Mijn moeder gelooft nooit dat ik dit echt zelf gemaakt heb!*' Leerlingen waren erg trots op hun ontwerpen en lieten deze graag aan andere leerlingen zien. In de school had iedereen een mening over wat het mooiste werk was: van leerlingen van klas 1 tot en met klas 6, van de schoolleiding tot collega's en interieurverzorgers. Tijdens de projectdag kwamen dichters naar de school, en werden gedichten voorgedragen door zowel de dichters als de leerlingen, en werden uit de posters (van andere collega's uit de derde klas) en uit de ruimtelijke ontwerpen (van mijn klas) de beste werken geselecteerd door een jury. Mijn collega Nederlands, Mieke Raeijmaekers, is de drijvende kracht achter deze elk jaar weer zo succesvolle projectdag *Dichter bij de Dichter. (Criterium 10: Leidt tot werk en een werkproces dat ook volgens de leerling zelf gepresenteerd kan worden aan anderen)*
In dit schooljaar gaan ook de andere collega's in klas 3 werken met deze lessenreeks *Met Liefde gemaakt*.

Marie-Thérèse van de Kamp is docent kunstvakken op het Theresialyceum te Tilburg, vakdidacticus ILO op Universiteit van Amsterdam, docent multidisciplinaire kunsttheorie op Codarts/Willem de Kooning Academie te Rotterdam en educatief medewerker bij Fundament Foundation te Tilburg.
www.kunstcontext.com

In samenwerking met docente Nederlands Mieke Raeijmaekers en leerlingen uit klas 3C en 3D van het Theresialyceum te Tilburg en oud-leerling/stagiaire Charlotte Vromans van Fontys ABV.

Literatuur

- Addison, N; Burgess, L. (2007). *Learning to Teach Art and Design in Secondary School.* Table 3.1.1 The didactic/heuristic continuum. p. 23,24.
- Bucquoye, M; Van den Storm, D. (2008) *Forms with a Smile.* Stichting Kunstboek.
- Ebbens, S., & Ettekoven, S. (2005) *Actief Leren.* Tweede druk.
- Efland, A.D. (2002) *Art and Cognition. Integrating the Visual Arts in The Curriculum.*
- Freedman, K. (2003) *Teaching Visual Culture.*
- Gardner, H. (2006) *Five Minds for the Future*. Boston.
- Haanstra, F. (2001) *De Hollandse Schoolkunst. Mogelijkheden en beperkingen van authentieke kunsteducatie.*
- Hargreaves, D. (1995). *Kunstzinnig onderwijs. Een vak op zich. Naar een andere visie op kunsteducatie.* In: Haanstra, F (red.) *Determinanten van leren over kunst.* Katernen kunsteducatie.
- Hetland, L, Winner, E. (2007). *Studio Thinking. The real benefits of visual arts education.*
- Lindström. L. (1998) *Criteria for assessing student performances in the Visual Arts.*
- Runco, Mark. A. *Creativity.* (2007) *Theories and Themes: research, development and practice.* Elsevier Academic Press. Burlington MA.
- Sawyer, R.K. (2006*). Explaining Creativity. The Science of Human Innovation*. Oxford University Press, New York.
- Vermunt, J.D, Verloop, N. (1999) *Congruence and friction between learning and teaching.*

Bronnen

- *Syllabus kunstvakken*, te vinden via www.examenblad.nl. *Handreiking kunstvakken* door SLO, te vinden via www.slo.nl.
- *Dancing shoes for Father and Daughter*, te vinden via www.com-pa-ny.com/shop/salakauppa/tanssipage.html.
- *Plaid buddy,* te vinden via www.lateteaucube.com > tac Home (linksboven) > Objets à vivre > plaid buddy.